

Joop Visbeek

Joop voert zijn pen
over onze taal

Digitalisering, omslagontwerp en vormgeving in 2014 door
Jeroen Visbeek

De spelling is gemoderniseerd naar de regels van 2022.

Uitgegeven door Jeroen Visbeek © 2022

Inhoud

Een beschouwing over taal	5
De geschiedenis van de Europese talen	29
Etymologie	99
Spreekwoorden	135
Verbloemende taal	153
Sprookjes	168
Roodkapje	175
Sneeuwitje	179
Assepoester	183
Doornroosje	191
De Bremer stadsmuzikanten	194
Repelsteeltje	196
De ganzenhoedster	200

Een beschouwing over taal

Wat is taal?

Nu ik mijn concept over dit onderwerp nog eens goed heb nagelezen, kom ik tot de ontdekking, dat taal een gecompliceerd begrip is, waarvoor ik verschillende definities kan geven.

- Taal is op de eerste plaats het meest geëigende middel om onze gedachten en gevoelens kenbaar te maken.
- Taal is het meest efficiënte communicatiemiddel om 'ik' en 'jij' met elkaar in contact te brengen.
- Taal is een complex geheel van klanken, die woorden heten en naametiketten zijn van begrippen.
- Taal is het venster, dat uitzicht geeft op wat er in de mens omgaat.
- Taal is heel de mens ten voeten uit.

In al deze definities komen we facetten tegen, die het complexe begrip taal nader belichten. Ik zal proberen al deze facetten in afzonderlijke hoofdstukken nader toe te lichten.

Taal is de uitdrukking van mijn gedachten

Waar komen mijn gedachten vandaan? Ik stel me voor, dat mijn gedachten voor een deel bepaald worden door de waarneming met mijn zintuigen van de wereld buiten mij. Al deze waarnemingen van buiten

af, zoals belevenissen, voorvallen, gebeurtenissen, worden in mijn geheugen vastgelegd. En alles, wat ik meemaak, toets ik aan mijn normen en waardenbesef, mijn principes, vooroordelen en taboes en daaruit destilleer ik mijn mening, die kan uitgroeien tot een standpunt en een overtuiging. In mijn gedachten betrek ik de gedachten en ideeën van anderen. Deze verdiepen mijn inzicht en brengen me weer op nieuwe gedachten. Er bestaat een voortdurende wisselwerking tussen eigen en leengedachten.

Mijn eigenste gedachten worden geboren uit een verlangen, want bij alles, wat ik denk en doe, streef ik naar de hoogst mogelijke graad van welbevinden.

Dat goede gevoel, waar ik naar streef, bepaalt het proces van mijn denken. Mijn gevoelens van onzekerheid, twijfel, angst, genegenheid, verdriet, afkeer, innerlijke dwang en zelf opgelegde verplichtingen, heel mijn 'ego' spelen de hoofdrol in mijn denken en doen.

Mijn taal is de spreekbuis van al die gedachten en gevoelens. Zij is het venster, dat uitzicht geeft op wat er in me omgaat. Ik zeg niet, dat mijn taal mijn innerlijk blootlegt, want ik bewaar in de gegeven omstandigheden de nodige reserves om 'mijn eigen ik' te verhullen. Toch verraadt mijn individuele taal, uitgesproken met mijn eigen accent, timbre, intonatie, ritme en snelheid, al heel gauw mijn karakter, aard, gedrag en sociaal milieu.

Gedachten zijn niet altijd duidelijk bepaald en helder. De hele dag doe ik indrukken op. In het leven van alledag, dat soms weinig afwisseling biedt, glijden die indrukken, die steeds hetzelfde beeld vertonen, aan mij voorbij zonder sporen achter te laten. En in het dagelijkse ritme functioneer en handel ik voor een groot deel op de automatische piloot van gewoonte en routine.

Vage gedachten kunnen uitgroeien tot ideeën en heldere denkbeelden, die plotseling als een vonk overslaan in voornemens, plannen en de uitvoering daarvan. Soms blijven mijn gedachten vaag en zweven ze als ijle wolken door mijn geest, nog niet gerijpt tot woorden met een duidelijke betekenis. Maar vroeg of laat komt het moment, dat zo'n

vage onuitgesproken gedachte, gepaard met een onbestemd gevoel, een naametiket krijgt opgeplakt. Dan is het grote woord gevallen en draagt de betrokkene het stigma, waar hij voor heeft gevreesd. De twijfel, die gezaaid was door vage gedachten en gevoelens, is zekerheid geworden. Er is geen ontkomen meer aan. 'Ik ben homo, ik ben een junkie, een gokverslaafde, ik heb kanker, ik draag het hiv-virus.' Dat ene woord, dat kleine zinnetje valt als een donderslag en heeft de uitwerking van een vulkaanuitbarsting.

Laat ik nu de zaak eens van de andere kant bekijken. Kan ik uit de structuur van de taal iets meer te weten komen over de functionering van mijn verstand? Uit het feit, dat de grondregels van elke taal identiek zijn, mag ik concluderen, dat ons denken zich volgens vaste patronen ontwikkelt. De oerdrang om alles wat ik meemaak en wat er in me omgaat, te begrijpen en inzicht te krijgen in de causale verbanden, uit zich duidelijk in mijn taal. Om oorzaak en gevolg aan te geven, heeft onze woordenschat een flink aantal woorden ter beschikking, zoals 'omdat, daarom, want, dus, derhalve, zodat enz.'

Voortdurend ben ik bezig met handelingen, die doelgericht zijn. In de taal wordt die dadendrang uitgebeeld door het 'onderwerp, gezegde en bepalingen', die verwijzen naar mezelf als subject, gericht op het object, het middel om een doel te verwezenlijken. Het 'ik doe ..., om dit of dat te bereiken' is in talloze variaties de grondtoon van vele gesprekken. En dat mijn geest dikwijls bezig is met nadenken over wat ik gezien, gehoord of gelezen heb, blijkt wel uit de veel gebruikte aanhef 'Ik dacht, dat ...'. Mijn 'ik' is voortdurend bezig mijn eigen belang af te wegen tegen de belangen van de ander. Ik zou niet graag het aantal keren tellen, dat ik het woordje 'ik' en 'mij' en 'mijn' gebruik en hoor gebruiken.

De andere hoofdrolspeler in de taal is 'jij'. De vragende voornaamwoorden 'wie, wat, welke', de vragende bijwoorden 'waarom, waardoor, waarover enz.' en de vragende vorm van werkwoorden 'Weet jij' 'Heb jij' brengen mij in contact met de ander. Ik verwacht van de ander tenminste, dat hij luistert, en van de naaste andere, dat hij of zij een

beetje begrip toont en mij bij tijd en wijle bevestigt.

Het gesprek is als communicatiemiddel de meest volmaakte vorm van spreektaal. Een gesprek is pas goed, als de ander respons geeft en ook vragen stelt. Als uitwisseling van gedachten en uiting van wederzijdse gevoelens beantwoordt het gesprek (praatje, discussie, debat, vergadering, conferentie, telefoongesprek) ten volle aan de definitie van taal.

Na deze zijsprong kom ik weer terug op de structuur van de taal. Deze geeft wel enig inzicht in mijn denkproces, ze toont in ieder geval een overeenkomst met mijn manier van denken. Meer kan ik er niet over te weten komen, want mijn taal is geen gegeven van buiten af, maar komt uit mezelf voort. Het enige, dat duidelijk naar voren komt, is de hechte wederzijdse verbondenheid en wisselwerking tussen taal en denken. Het ene kan niet bestaan zonder het andere.

Taal is heel de mens ten voeten uit

Behalve dat ik soms vage gedachten heb of helemaal nergens aan denk, is mijn denken ook wel eens chaotisch. Dan ben ik niet in staat om logisch te denken. Emoties van allerlei aard vertroebelen mijn gedachten. Ik grijp ieder opkomend idee vast als oorzaak van een mislukking of falen, of als de enige oplossing van mijn problemen.

Die sterke invloed van mijn emoties bewijst, dat mijn gedachten en gevoelens met elkaar verbonden en vervlochten zijn en dat deze verwevenheid zich vanzelfsprekend uit in mijn taal, die immers de uitdrukking is van mijn denken en voelen. Mijn taal vertolkt heel direct mijn stemming en emoties. Mijn timbre en klank zijn lichter, wanneer ik blij en gelukkig ben. Mijn 'ja' klinkt toch heel anders, als ik gevraagd word voor een etentje dan wanneer ik beken, dat ik fout ben geweest. Ik geloof, dat mijn taal juist door de uiting van mijn gevoelens een sterk persoonlijk karakter krijgt.

De taal is een verfiynd instrument om onze gedachten te uiten, maar tegelijk kan ze een gevaarlijk, verraderlijk of zelfs een ‘dodelijk’ instrument zijn. Woorden kunnen groot kwaad aanrichten. Ik kan liegen, kwaadspreken, roddelen, beledigen, schelden, krenken, ophitsen, opruien, iemand gek maken, angst inboezemen. Harde grievende woorden veroorzaken pijn, verdriet en woede.

In het simpele woordje ‘jij’ kan een dreiging, een diep verwijt, een grote teleurstelling en een bittere verwondering zijn opgesloten. De uitspraak, beklemtoning en de context zijn bepalend voor de betekenis, die ik er in wil leggen. Toen Caesar in de machtsstrijd om de hoogste titel door zijn rivaal en oude vriend Brutus werd neergestoken, waren zijn laatste woorden ‘Et tu, Brute’ (Ook gij, Brutus!).

Woorden kunnen ook troosten, opbeuren, inspireren, aanmoedigen en bevestigen. Het zijn onze gevoelens, die harde, zachte, lieve en grote woorden maken. Woorden, die onze oprechte gevoelens vertolken, zijn eerlijk en gemeend, woorden, die dat niet doen, zijn vals.

De waarheid kan niet altijd gezegd worden en eerlijkheid kan kwetsen. Zachte woorden, gesproken uit angst en al te grote bezorgdheid om de gevoelens van de ander te ontzien, verhullen de waarheid. Soms moet de waarheid verteld worden. Dan is harde klare taal vereist. In de politiek, zaken en privé worden harde feiten vaak verdoezeld met zachte en vage woorden, die nogal wat speelruimte hebben en waarmee je alle kanten uit kan. Het probleem van de massale werkeloosheid gaat bij voorbeeld schuil onder arbeidsreserve. Een bedrijf, waar het wanbeleid de oorzaak is van slechte resultaten, wordt gesaneerd. Iemand, die zich rot en depressief voelt, zegt, dat hij niet lekker gaat.

De taal is heel de mens ten voeten uit met al zijn goede, minder goede en kwade eigenschappen. Als we alle woorden uit de Dikke van Dale, die een menselijk handelen uitdrukken, onder de loep zouden nemen, weten we precies, welke goede, minder goede en slechte eigenschappen de mens in zich draagt.

Er zijn momenten, waarin de woordenstroom staakt, wanneer droefheid en verdriet ons tot tranen bewegen – huilen is de taal van

pijn en verdriet – of wanneer vreugde en geluk ons overheersen – lachen en een stralend gezicht zijn de taal van blijdschap.

Grote woorden

Ik wijd een afzonderlijk hoofdstuk aan dit facet van de taal, omdat grote woorden een belangrijke plaats innemen in het taalgebruik. Grote woorden verheffen een persoon, gebeurtenis of situatie boven de status, die ze verdienen. Ze variëren van overdrijven, aandikken, doordraven, dramatiseren tot grootspraak, opschepperij, zelfingenomenheid en arrogantie. Ze komen voort uit het ‘ego’, dat in het leven van elke mens een belangrijke plaats inneemt. Met grote woorden willen sommigen zich belangrijker en interessanter voordoen dan ze zijn. In zijn groei naar volwassenheid zoekt de jonge mens de grenzen van zijn kunnen, wat kan leiden tot zelfoverschatting. Of hij zoekt een identificatie van eigen niet te verwezenlijken idealen in de persoon van de ander. Zo worden mythes en supersterren geboren.

Elk mens heeft iets in zich van het grootse, het onbereikbare, van een niet te stillen verlangen naar het volmaakte, dat de geest in vervoering brengt. Dikwijls moet hij zich echter tevreden stellen met surrogaat, imitatie en goedkope sensatie.

Het katholieke geloof en de roomse moraal hebben ons in het verleden opgepadeld met een stel onverteerbare superlatieven. Doodzonde, hel, verdoemenis, eeuwig brandend vuur, de onontbindbaarheid van het huwelijk, het eeuwige leven, het eeuwig durend merkteken van het priesterschap, Gods uitverkoren volk, de volmaaktheid van Zijn schepping, onthechting, zelfverloochening, veel te grote woorden voor die kleine zwakke mens.

Naarmate de ethische normen en waarden in de loop der jaren zijn veranderd, zijn woorden en uitdrukkingen als ‘losbandig, liederlijk,

slet, gevallen vrouw, hokken, er maar op los leven, in de goot terechtkomen', veel te zwaar geworden in deze tijd, waarin we vrijer zijn geworden. Daarentegen hebben namen en titels, die vroeger een hoge status genoten, zoals dokter, doctorandus, ingenieur, pastoor, alsmede adellijke titels, fors aan waarde en prestige ingeboet.

In deze tijd van grootschaligheid en ongekende mogelijkheden op technisch gebied schijnen slechts grote woorden te passen, die ons kleine land moeten opheffen naar een internationaal en mondiaal niveau. De luchthaven Schiphol moet een 'mainport' worden. De hsl (hogesnelheidslijn) Parijs-Amsterdam krijgt vanaf Rotterdam een eigen tracé en gaat het groene hart van de Randstad doorkruisen. Rotterdam moet zijn positie van grootste wereldhaven ten koste van ons kleine milieu behouden.

Ik trek mijn wenkbrauwen op, wanneer ik uit een ingezonden stuk in de Volkskrant het volgende citeer: 'Singapore en Hongkong zijn de havensteden van de toekomst geworden, waar nog, net als hij ons tijdens de Dreesdemocratie, vijftig dagen per jaar meer gewerkt wordt dan in het verwende westen van Europa. Het verval van Europa is niet meer te stoppen.' Regeringsleiders en politici willen zich graag profileren. Ze poetsen hun 'image' op met mooie beloften om de gunst van de kiezers te winnen. Eind januari hield Brinkman op het Rotterdamse CDA-congres een tirade tegen het individualisme van deze tijd. Dat associeerde hij met egoïsme en 'het recht van de sterkste' en het was 'levensgevaarlijk voor de democratie'. Hij bracht zelfs de 'boodschap van Christus' in stelling.

Zijn dat niet te grote woorden? Is er hier sprake van demagogie of misschien ondeskundigheid? In elk geval bezondigt Brinkman zich aan woordinflatie. Zijn de burgers echt zo egoïstisch geworden? Ze maken zich zorgen om het milieu en hebben er iets voor over. Ze storten op alle gironummers voor goede doelen en haken naar vriendschap. De burgers hebben echter wel een veel grotere vrijheid verworven in hun levenskeuzen en werk.

Maar ook wij, gewone burgers, maken ons bij tijd en wijle schuldig

aan grote woorden bv. in het vuur van een gesprek, wanneer ons onrecht wordt aangedaan, wanneer we een persoonlijke emotionele belevenis vertellen of wanneer we merken, dat onze humor de toehoorders aansteekt en dat een sterk verhaal er als koek ingaat. Het getuigt van wijsheid en levenservaring om in onze woordkeus de juiste nuances te gebruiken, om grijstinten te onderscheiden tussen wit en zwart en om ‘grote woorden’ en ‘supers’ en ‘hypers’ te relativeren en tot hun juiste proporties te brengen.

Taal is klank

Voor een kleuter, die zijn eerste woordjes leert spreken en voor primitieve volken, die geen schrift kenden, bestaat taal uit klanken, die door de spraakorganen worden voortgebracht. Deze klanken, die we woorden noemen, hebben alle een vaste betekenis. Duizenden jaren lang heeft de mens gecommuniceerd met alleen woordklanken tot zijn beschikking.

Het is dan ook niet te verwonderen, dat deze klankentaal in de loop van vele eeuwen sterk veranderd is en ten slotte in het geheel niet meer geleek op de oorspronkelijke stamtaal. De volkeren, die zich in de prehistorie over heel Europa verspreid hebben, spraken ten slotte elk hun eigen taal met een eigen klank. Ik denk haast, dat er binnen Europa elke dertig kilometer verder de woordklanken met een andere tongval werden uitgesproken. Binnen dezelfde taal moeten er heel veel dialecten bestaan hebben.

Primitieve talen zijn dus talen, die louter uit woordklanken bestaan. Die woordklanken zijn willekeurig in die zin, dat ze geen enkele relatie hebben met het voorwerp, waarnaar ze verwijzen. Neem het woord ‘schuur’ maar eens in de mond en beweeg het als een snoepje heen en weer. Het gaat al gauw vreemd en raar klinken. Het overkomt me soms, dat ik plotseling heel vreemd tegen een gewoon woord aankijk. Dat was

laatst het geval met het woord 'deur'. Ik vond het ineens zo'n raar woord voor een houten of glazen beweegbaar deel, dat toegang geeft tot een huis of een vertrek. Maar is dat eigenlijk niet het geval met alle woorden, als we ze louter op de klank bekijken. In feite ondoen we hiermee het woord van zijn betekenis. Dan blijft alleen een klank over, samengesteld uit één of meer klinkers en medeklinkers.

Het arbitraire karakter van woordklanken blijkt onder meer uit het bestaan van ongeveer 6000 talen. Al die talen hebben afzonderlijke klanken voor hetzelfde voorwerp. Sommige klanken zijn verdwenen, nieuwe klanken verschijnen en weer andere klanken zijn gebleven met een nieuwe betekenis bv. het woord 'pen' (lange stevige vogelveer) werd achtereenvolgens aangeduid als kroontjespen, vulpen en balpen.

Misschien moet ik een uitzondering maken voor woorden, waarvan de klank overeenkomt met de betekenis. Dat zijn woorden, die geluiden (in de natuur) suggereren en nabootsen bv. miauwen, hinniken, rommelen, donderen, ratelen, kwaken, loeien, gonzen, sjirpen. Ik geloof, dat deze woorden tot de oudste woordenschat van de mens behoren (de primitieve mens stond dicht bij de natuur) en dat deze woorden in vele talen eenzelfde klankovereenkomst hebben.

Klanken worden pas woorden, als ze een betekenis krijgen. De woordklanken zijn niets anders dan symbolen en tekens van concrete beelden en abstracte begrippen. De taalgeschiedenis en de etymologie leren ons de oorsprong van de klanken en woorden, maar ergens in de prehistorie raken de taalkundigen het spoor bijster. En nooit zullen ze een verwantschap kunnen aantonen tussen de klank en het voorwerp, dat die klank aanduidt.

Begrip, woord en betekenis

Achter elk woord schuilt in onze geest een begrip. Het begrip is een

denkbeeld van een concrete voorstelling, ontdaan van zijn individualiteit. In de concrete werkelijkheid nemen we ‘dit’ paard of ‘dat’ paard waar. In ons geheugen bestaat het begrip paard, dat op alle paarden van toepassing is, die we ooit zullen zien en waardoor we alle paarden als zodanig herkennen.

Wat is dat begrip ‘paard’ nu precies? De oude opvatting, volgens welke een onderscheid gemaakt werd tussen lichaam en ziel, materie en geest, leerde dat begrippen iets onstoffelijks zijn. Volgens de moderne wetenschappen zijn al onze denkprocessen uit de materie van de hersens te verklaren. De geleerden weten alleen nog niet, hoe dat precies in zijn werk gaat. Ook het begrip ‘paard’ moet in onze hersens aan de materie gebonden zijn.

Wat denk ik, als ik een paard in de wei zie? Ik roep in mijn geheugen en verbeelding de algemene voorstelling op, die ik van een paard heb. Deze projecteer ik op het paard, dat ik zie en ik constateer, dat het paard in de wei beantwoordt aan mijn algemene voorstelling van paard. Dit abstracte begrip is sterk verbonden met het woordbeeld en de woordklank van paard. Zonder het beeld en de klank van het woord ‘paard’, dus zonder het naam- en klanketiket zou het begrip ‘paard’ vaag en schimmig in mijn geheugen zweven en zou ik een paard wel kunnen herkennen, maar niet kunnen benoemen.

Onze kennis van algemene begrippen (onuitgesproken woorden) is vaak onvolledig of zelfs onjuist. Soms kennen we alleen het woord (het naametiket), maar niet de voorstelling. Neem bv. het woord ‘alk’ of ‘beo’. Het zijn beiden vogels, maar voor de rest kan ik me er niets bij voorstellen. Ik heb wel eens gehoord van de woorden ‘tilde’ en ‘fjeld’, maar verder zeggen ze me niets. Zonder de kennis van begrippen is het naametiket niet veel waard. In de twaalfde druk van Van Dale, Groot Woordenboek der Nederlandse Taal (1992), staan 240.000 trefwoorden. Ik ken ze lang niet allemaal. Gelukkig maar! Als ik een spelletje scrabble speel, interesseert de betekenis van een woord me nauwelijks. Als het maar bestaat! (dus in de Dikke van Dale staat).

Als kind kwam ik dagelijks op weg naar school een paar vreemde namen tegen, die me bleven intrigeren. Naast de ingang van de Incassobank stond een bord met het opschrift:

KASUREN 9.00 – 12.00 UUR

Ik kon goed lezen, maar ‘kasuren’ bleef een ondoorgrondelijk raadsel voor me. Ik maakte namelijk een verkeerde splitsing van de lettergrepen en las ‘ka / suren’. En wat ‘ka / suren’ voor vreemde dingen waren, daar had ik geen flauw benul van. Slager Wegman had een bord boven zijn etalage hangen met een woord, dat abracadabra voor me was:

VLEESCHHOUWERIJ

Uit de catechismus kan ik me nog een stukje tekst herinneren, dat ik totaal anders begreep dan bedoeld was. Op de vraag ‘Wat is een doodzonde?’ luidde het antwoord ‘Een doodzonde is een overtreding van de wet Gods in een grote zaak.’ Een grote zaak was voor mij een grote winkel. Dus bij C&A in de Kalverstraat, toentertijd in mijn ogen een kanjer van winkel in jongens- en herenmode, liep je kans op een grote zonde, maar in het kruidenierswinkeltje om de hoek kon je weinig gebeuren.

Voor de vorming van begrippen is het dus noodzakelijk, dat we weten, wat het woord betekent, wat het zeggen wil. We kennen een begrip pas door en door, als we behalve de algemene voorstelling, het woordbeeld en de woordklank, ook de betekenis kennen.

Iedereen weet, dat een woord meerdere betekenissen kan hebben. Sla het woordenboek maar open en je vindt, juist van alledaagse woorden, meer dan één betekenis. Neem bv. het woord ‘hand’. De eigenlijke betekenis is lichaamsdeel. In tal van uitdrukkingen en vaste verbindingen met voorzetsels heeft ‘hand’ een oneigenlijke figuurlijke betekenis bv. dat kost handen vol geld, met vaste krachtige hand regeren, het recht in eigen hand nemen, zich iets in de handen laten stoppen, er komt niets uit zijn handen, de gevolgtrekking ligt voor de hand, twee

handen op één buik.

Ook aan de Bijbel zijn uitdrukkingen ontleend, waarin 'hand' voorkomt, bv. 'de hand aan de ploeg slaan' (Luc. 9:62) en 'zijn handen in onschuld wassen' (Matth. 27:24). Het woord 'hand' kan als de maker worden voorgesteld. 'In dat schilderij herkent men de hand van de meester'. 'Hand' wordt gebruikt als een stijlfiguur, die metonymia heet. In tegenstelling met de metafoor, die op een vergelijking berust bv. de kameel als schip van de woestijn, berust de metonymia op een betrekking tussen een persoon en een voorwerp, dat naar die persoon verwijst, bv. hij heeft een mooie hand van schrijven, de helpende hand bieden. Een verder afgeleide betekenis van hand is zijde, kant, bv. hij zit aan mijn linkerhand, de zieke is aan de betere hand. Technisch wordt 'hand' gebruikt als onderdeel van werktuigen bv. de hand van een anker (het driehoekige blad aan de einden van de armen) of als kruk aan gereedschappen.

Een woord heeft slechts één eigenlijke oorspronkelijke betekenis. Alle andere betekenissen zijn afgeleid, oneigenlijk, overdrachtelijk, Bijbels, historisch of gebruikt als vakterm. Met al die betekenissen van één enkel woord (wie kent ze trouwens allemaal?) hebben we in de regel weinig moeite, omdat uit de samenhang van de zin voldoende blijkt, welke betekenis bedoeld wordt.

De betekenis van veel woorden, meestal heel gewone woorden, is doorgaans weinig precies. In het gewone spraakgebruik is dat wel handig, want daardoor kunnen de meeste mensen spreken over dingen, waar ze niet zoveel verstand van hebben. We hoeven niet alle medische termen exact te kennen om over een ziekte te kunnen praten. De betekenis van de ons bekende woorden biedt voldoende speelruimte om ons zegje te doen.

Zware wind, storm, zware storm, orkaan. We weten niet precies het exacte verschil in betekenis tussen deze woorden. De weerkundigen in De Bilt hanteren voor deze woorden nauwkeurig gedefinieerde termen, omdat de betekenis van deze woorden in het alledaagse spraakge-

bruik niet exact is. De term ‘zeer zware storm’ wordt uitsluitend gebruikt bij windkracht 11 en orkaan bij windkracht 12. Het klinkt paradoxaal, maar met al die exacte termen zijn ze niet in staat een exacte weersvoorspelling te geven.

Zó zijn de vaktalen ontstaan, alle met hun eigen terminologie. De vaktaal dient om efficiënt binnen eigen kring te communiceren, maar tegelijk belemmert ze de toegang voor leken. De vaktaal, waarin artsen met elkaar over een patiënt spreken, is een soort geheimtaal. Tegenwoordig zijn de meeste artsen bereid hun patiënten, die steeds mondiger worden, met gewone woorden te vertellen, wat ze precies mankeren en welke onderzoeken verricht moeten worden. Toch blijft er een kloof bestaan tussen de vakman en de leek.

Hieronder volgt een fragment van een brief aan de belastingdienst, waarin de brievenaar vraagt wat voordeliger is: samenwonen of trouwen.

Op een familiefeestje kwamen wij voor een ingewikkeld probleem. Het was ook een beetje pijn lijk, omdat het gaat over samenwonen of trouwen van een nicht. Ik heb beloofd de brief te schrijven. Mijn nicht vindt het namelijk niet leuk om thuis een brief van de belastingen te krijgen. Het gaat om een jong stel. Ze kunnen een huis kopen en weten niet goed of ze zullen trouwen of samenwonen. Is trouwen voor de belasting nou echt voordeliger? Als ze nou gaan samenwonen, wie moet dan dat huis kopen en wie mag de rente aftrekken?

Een fragment van het antwoord van de belastingdienst:

Bij samenwonen moeten beide partners, indien woning op beider naam is gekocht, de helft van het huurwaardeforfait aangeven en de helft van de hypotheekrente aftrekken. Als er geen fiscaal voordeel beoogd wordt (beide partners in dezelfde belastingschijf) mag één van beide partners de hele hypotheekrente aftrekken, maar moet dan ook het volledige huurwaardeforfait aangeven.

Dit antwoord is voor de briefschrijver waarschijnlijk onbegrijpelijk. Het woordgebruik van de ambtenaar is niet aangepast aan de lezer, terwijl dat wel zou moeten. Maar ook in de gewone omgangstaal bestaan er veel woorden, die in de vaktaal heel anders luiden. De tournedos, die op de spijkaart van een restaurant staat vermeld, heet bij de slager (vakman) biefstuk van de haas, en de klant, die bij de slager een stukje ros-bief koopt, weet niet, dat hiermee in slagerstermen het staartstuk van een rund wordt bedoeld.

Dat ons land op het gebied van de scheepvaart een rijke historie heeft, blijkt o.a. uit het feit dat er veel vaktermen uit de zeevaart in overdrachtelijke betekenis het Algemeen Nederlands zijn binnengedrongen bv. alle zeilen bijzetten, kielhalen, iemand de bef afsteken, de wind uit de zeilen nemen, pierewaaien.

Moedertaal en vreemde taal

Veel mensen spreken meer dan één taal. Onder hen zijn er, die een vreemde taal even vloeiend spreken als hun eigen taal. En ze zeggen, dat ze zelfs denken in die vreemde taal. Voor hen is de ‘vreemde’ taal hun eigen taal geworden. Ik spreek een aardig mondje Frans, maar ik kan me niet voorstellen, dat ik me deze taal zó eigen zou kunnen maken als mijn moedertaal.

Er zijn bepaalde Franse woorden, die voor mijn gevoel altijd vreemd zullen blijven en die, ik weet het zeker, me nooit eigen zullen worden. Dat is bij voorbeeld het geval met het woord ‘cheval’. Als ik een paard in de wei zie, zal ik nooit denken ‘Voilà, un cheval!’ De Romeinen zeiden ‘equus’ en de Grieken ‘hippos’, allemaal woorden, die me nooit vertrouwd zullen worden. Het Engelse ‘horse’ (daar zit iets van ‘ros’ in) en het Duitse ‘Pferd’ voel ik veel beter aan. Dat komt natuurlijk, omdat het Engels en het Duits tot dezelfde taalfamilie behoren als het Nederlands.

Dat mooie dier met dat nobele hoofd en die grote vochtige ogen, dat draaft en galoppeert en stampvoet en een twee-eenheid vormt met zijn berijder, heet toch paard en niets anders. Het spijt me voor de Fransen, maar ‘cheval’ doet me niets.

Ik heb iemand gekend, die in zeven talen kon zeggen, dat hij moe was. Alleen in je eigen moedertaal kun je het ‘moe zijn’ precies aanvoelen. ‘Ik ben moe’ heeft een gevoelswaarde, die samen met de klank een lichamelijke en/of psychische toestand uitbeeldt. Ik weet niet of ik te ver ga door te zeggen dat ‘moe’ in de betekenis van vermoed anders klinkt dan het woord ‘moe’ in de betekenis van moeder.

Ik geloof, dat vooral die woorden, die een emotie uitdrukken, heel sterk met de moedertaal verbonden zijn. De woorden ‘angst, pijn, verdriet, haat, liefde, blijdschap, vreugde, geluk, vrede, lot, verdoemenis, leven, dood, mooi, gezellig, vrolijk enz. drukken een bepaald gevoel uit en worden met meer gevoel uitgesproken dan woorden, die concrete zaken weergeven. Maar ook met dingen kunnen we een gevoelsrelatie hebben. Wanneer een kind het heeft over de ‘stoel van moeder’, heeft die stoel een andere gevoelswaarde dan wanneer ik zeg ‘Neem een stoel en ga zitten’.

Woord en verbeelding

Ik vind de klanknabootsende woorden mooie woorden. Ze hebben welluidende klanken. Maar nog mooier vond ik in mijn jeugd die vreemde exotische woorden, waarvan ik de betekenis maar half of vaag kende en die daarom tot mijn verbeelding spraken.

Ik kan me die woorden nog goed herinneren vanwege hun bijzondere klank. Meestal hadden ze betrekking op ver afgelegene streken of plaatsen, die ik in het geheel niet kende, of op historische objecten. Ik zal er een paar opnoemen: ‘Het Alcazar van Toledo’. In mijn oren had het een magische klank. Ik wist alleen, dat Toledo een oude Spaanse

stad was en dat het Alcazar iets met de Moren te maken had. De ‘Karpaten en de Karawanken’, namen met een woeste onheilspellende klank. ‘Siberië’ – een naam met een ijzige klank. ‘De groene hel van de Natto Grosso’ – mysterieus, spannend en ongrijpbaar. ‘Portugese galjoenen, Chinese jonken’ ik wist niet precies, hoe ze er uitzagen, maar het waren ongetwijfeld imposante schepen met hoge masten, bemand met dappere mannen, die de wereldzeeën bevoeren en nieuwe landen ontdekten. ‘De azuurblauwe Méditerranée, het pittoreske Colioure, het lieflijke Toscane, woorden, die klonken als een lied en een gevoel van verlangen opriepen, toen ik ze voor het eerst hoorde.

Die exotische klanken zijn in de loop der jaren verbleekt tot clichés en die fantasiebeelden zijn verdrongen door de werkelijkheid of de realiteit van film en tv. Een beetje nieuwsgierigheid en een normale belangstelling zijn overgebleven.

Schrijftaal en spreektaal

In de schrijftaal zijn de klanken verstomd en vertaald in letters. Evenals de klanken niets anders zijn dan symbolen van concrete beelden en abstracte begrippen, zo zijn de woordbeelden, die bestaan uit letters, symbolen van de woordklanken.

De schrijftaal is een betrouwbaar verlengstuk van het persoonlijke en collectieve geheugen van de mens. De uitvinding van het schrift heeft de mensheid opgetild uit de prehistorie en een enorme bijdrage geleverd aan zijn ontplooiing en ontwikkeling. En de uitvinding van de boekdrukkunst heeft de geschreven taal toegankelijk gemaakt voor een groot publiek.

De schrijftaal is een heel ander communicatiemiddel dan de spreektaal. De lokale gebondenheid van de mens beperkt het rechtstreekse contact en het spreken tot een kleine groep. De geschreven taal overbrugt verre afstanden en heeft een wereld voor ons geopend, die we